

*Щербак І.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Жданова І.Є., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЩОДО ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

Однією з гарантій незалежності суддів є недопущення будь-якого впливу при постановленні рішень. Декілька років серед правників проходили дискусії і обговорення з приводу здійснення тиску на суддів в контексті ст. 375 КК України (постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) [1]. Вища рада правосуддя (ВРП) у щорічній доповіді за 2019 рік повідомила про 450 випадків втручання в діяльність суддів. З початку ведення реєстру повідомлень про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя до нього внесено 1220 таких повідомлень. Зазначалися найбільш поширені ситуації, які розцінювалися як загроза незалежності судової влади: втручання у діяльність з боку правоохоронних органів, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування; втручання адвокатів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та протиправний тиск; фізичний тиск на суддю або членів його родини; поширення неправдивої інформації щодо суддів тощо. Крім того, в звітах зазначалося про поширення випадків ініціювання відкриття кримінальних проваджень за ст. 375 КК, що на думку ВРП є засобом тиску на суддів з боку правоохоронних органів та осіб, незадоволених судовим рішенням [2].

11 червня 2020 р. Конституційний Суд України ухвалив Рішення № 7-р/2020 у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України ст. 375 КК України. Цим Рішенням Суд визнав оспорювану статтю ККУ неконституційною, яка втратила чинність у грудні 2020 р. КСУ наголосив, що оспорювані положення Кодексу, якими визначено діяння, що є злочинами, суб'єктом яких є суддя, має бути сформульовано законодавцем так, щоб державний орган, будь-яка посадова особа були не в змозі використати їх як спосіб впливу на суддю та втручання у здійснення ним правосуддя. С того часу робота законодавчого органу стосовно прийняття остаточної редакції ст. 375 КК не завершена, хоча стосовно її нової редакції було зареєстровано декілька законопроектів [3, 4, 5]. Мета цієї роботи полягає у сприянні вирішення питань стосовно дотримання гарантій незалежності суддів в контексті ст. 375 КК України.

Відповідальність за неправосудні дії судді є історично обґрунтованим видом юридичної відповідальності суддів. Подібні правові норми притаманні кримінальному законодавству Естонії, Норвегії, Німеччини, Іспанії, Латвії та інших держав. Окремі науковці (С. В. Хилюк, О.М. Калужна, Л.М. Палюх та ін.) в результаті проведених досліджень зробили аргументовані висновки стосовно того, що встановлення кримінальної відповідальності за умисне постановлення суддею неправосудного рішення не суперечить сучасним європейським стандартам незалежності суддів [6, с. 172]. Дієвість і необхідність існування зазначеної норми підтверджується статистикою. Так, за 2019 рік в трьох зареєстрованих в ЄРДР кримінальних провадженнях за ст. 375 було повідомлено особу про підозру, а два надійшло до суду з обвинувальним актом [7].

У рамках Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, інших міжнародних організацій розроблені певні рекомендації щодо стандартів незалежності суддів. Відповідно до них суддя має здійснювати свої суддівські функції незалежно, на основі власної оцінки фактів і відповідно до усвідомленого розуміння права, вільно від будь-якого зовнішнього впливу, спокусу, тиску, погроз чи втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку чи будь-якої причини (наприклад, п. 51 Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності).

Відповідно до п.п. 1, 2 Основних принципів незалежності судових органів, незалежність судових органів гарантується державою. Усі державні та інші установи зобов'язані поважати незалежність судових органів та дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких причин. В документі наголошено на обов'язок інших установ (у тому числі прокуратури і органів досудового розслідування) поважати незалежність судових органів. До того ж у п. 19 рекомендації Res (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам- членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя зазначено, прокурори повинні поважати незалежність і неупередженість суддів; вони ніколи не повинні ні ставити під сумнів судові рішення, ні перешкоджати їхньому виконанню, зберігаючи використання права на процедуру апеляції або на будь-яку іншу пояснювальну процедуру.

Група держав проти корупції Ради Європи (GRECO) у п. 114 Звіту 2017 р. звертає увагу на стандарти Ради Європи, які чітко зазначають, що «тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру». Наведене свідчить 1) про надання міжнародними інституціями великого значення унеможливленню впливу на суд чи втручання в його діяльність; 2) незалежність суддів гарантується державою; 3) злочинний намір при ухваленні рішення тягне кримінальну відповідальність; 4) органи прокуратури і розслідування повинні поважати незалежність суддів.

А. Г. Туманянц зазначає, що спеціальні правила кримінального провадження для окремої категорії осіб «покликані забезпечити додаткові заходи захисту від можливого використання репресивних методів для того, щоб перешкодити законній діяльності вказаних осіб і розправі над ними за законну професійну діяльність. Кримінальне провадження відносно окремої категорії осіб – це прояв диференціації кримінально-процесуальної форми у бік її ускладнення внаслідок важливості питань, що входять в коло службових обов'язків цих суб'єктів і необхідності створення спеціального правового механізму, який міг би гарантувати незалежність їх волевиявлення при ухваленні рішень» [8].

Слід згадати, що у КПК України закріплені чіткі правила і процедури здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, до яких належать судді (Глава 37, статті 480–483 та ін.). Наявність у КПК України особливих порядків (процедур) щодо окремої категорії осіб унеможливує безпідставний тиск на них з боку правоохоронних органів.

Погоджуємося з тим, що проблема вчинення тиску на суддів шляхом здійснення досудових розслідувань у кримінальних провадженнях за ст. 375 КК України полягає не у наявності вказаної статті КК України, а в загальній налаштованості представників правоохоронних органів такий тиск здійснювати. Тому ні роз'яснення щодо застосування ст. 375 КК України, ні зміни її редакції суттєво ситуацію не змінять. Навіть виключення ст. 375 з КК України не вирішить проблему вчинення тиску на суддів шляхом здійснення досудових розслідувань [9].

Зловживання правоохоронними органами своїми повноваженнями щодо внесення до ЄРДР інформації про вчинення суддями злочину, передбаченого ст. 375 КК України не можна вважати непереборним тиском, оскільки за наявності такого психічного примусу особа не втрачає свободи вибору між психічним насильством, що загрожує їй чи іншим особам, та вчиненням (невчиненням) певних суспільно небезпечних, протиправних діянь під тиском такого примусу. Суддя може використати правові форми захисту від таких зловживань з боку правоохоронних органів (органів розслідування).

Отже, сьогодні Україна перебуває у перехідному періоді євроінтеграції, що зумовлює спроби змінити законодавчі акти, зокрема у кримінально-правовій сфері. Законодавчому органу нашої держави необхідно завершити роботу над остаточною редакцією ст. 375 КК України з урахуванням європейських стандартів і рішення Конституційного Суду України. Це буде сприяти забезпеченню гарантій незалежності суддів і підвищенню довіри суспільства до всіх гілок влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Что думают судьи о статье 375 КК Украины «Постановление судьёй (судьями) заведомо неправосудного приговора, решения, определения или постановления». Протокол: юридичний інтернет-ресурс. 06.04.2016 р.

2. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2017 рік. Вища рада правосуддя. Київ. 2018. С. 161. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2019 рік. Вища рада правосуддя. Київ. 2020. С. 5-8.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації кримінальної відповідальності суддів за постановлення заведомо неправосудного судового рішення : проект Закону № 2113 від 10.09.2019 р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66782 (дата звернення: 20.05.2020).

4. Про внесення змін до статті 375 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з рекомендацією експертів Групи держав проти корупції Ради Європи: проект Закону № 2113-1 від 26.09.2019 р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66952 (дата звернення: 20.05.2020).

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за постановлення суддею (судьями) упередженого судового рішення: проект Закону №3500 від 18.05.2020. *Ліга закон.* URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI02124A.html (дата звернення: 22.05.2020).

6. Калужна О. М., Палюх Л. М. Прогнозування роботи нового Верховного Суду: проблеми ефективної реалізації права на справедливий суд та питання кримінальної відповідальності суддів за постановлення заведомо неправосудних рішень. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 3. С. 155-173.

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року. *Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України.* URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 18.05.2022).

7. Туманянц А.Г. Удосконалення процедури притягнення до кримінальної відповідальності окремої категорії осіб. http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12174/1/Tumanync_81-83.pdf.

8. Кореняк В.К. USAID: Стаття 375 Кримінального кодексу України: Реалії та перспективи застосування. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Report_CC375_Koreniak_UKR.pdf).